

ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ

Е.А.Лук'янчук

Україна, м.Запоріжжя, Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти

У наших руках — найбільша
з цінностей світу — Людина.

В. О. Сухомлинський

Основою сучасного навчально-виховного процесу є людина як найвища цінність. Провідною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе.

Термін «особистість» використовують різні науки, але найчастіше ми зустрічаємося з ним у медицині, філософії, правознавстві, історії та педагогіці. Кожна з цих наук розглядає особистість зі своєї точки зору, використовуючи для її вивчення свої методи і категоріальний апарат. Найбільш детально й у всіх проявах особистість визначається педагогікою. Вважають, що становлення особистості починається на певному етапі розвитку. Лише серед людей, за умов нормального розвитку людського організму індивід стає особистістю. Таким чином, особистість – це індивід, який має свідомість, самосвідомість, активно пізнає і перетворює навколишній світ відповідно до людських потреб.

Кожна людина являє собою конкретну особистість, для якої характерне те чи інше ставлення людей, явищ, предметів, певна поведінка в межах життєвих ситуацій.

Процес формування особистості починається з дня народження і є тривалим, складним, суперечливим, продовжуючись протягом всього життя людини. Особистість формується у процесі взаємодії людини з іншими людьми, навчання, виховання та самовиховання. Особистість не народжується, вона формується в процесі індивідуального розвитку і може бути як «зрілою», так і «незрілою». Рівень зрілості визначається під час конкретних випробувань, тобто на основі поведінки у певних ситуаціях. Залежно від умов життя, методів виховання в людини, як правило, виникають і формуються ті або інші соціально значущі якості, що характеризують її як представника того або іншого суспільства або спільноти.

Людина стає особистістю лише тоді, коли вона має специфічні риси і, передусім, соціально-психологічні особливості, такі як принципи, позиції, установки, ціннісні орієнтації, потреби, мотиви й інтереси. Реалізується особистість перш за все в процесі діяльності. Практична діяльність є також основою формування особистості.

Отже, розвиток особистості – це процес кількісних та якісних змін в організмі людини. Результат розвитку – становлення людини як біологічного виду та соціальної істоти. Біологічне в людині характеризується фізичним розвитком, що включає морфологічні, біохімічні, фізіологічні зміни. А соціальний розвиток знаходить вираження у психічному, духовному, інтелектуальному зростанні.

Якщо людина досягає такого рівня розвитку, який дозволяє вважати його носієм свідомості і самосвідомості, здатного на самостійну перетворюючу діяльність, то таку людину називають особистістю. Поняття «особистість» на відміну від поняття «людина» – соціальна характеристика людини, що вказує на ті якості, які формуються під впливом суспільних відносин, спілкування з іншими людьми. Як особистість людина формується в соціальній системі шляхом цілеспрямованого і продуманого виховання. Особистість визначається мірою накопичення суспільного досвіду, з одного боку, і мірою віддачі суспільству, посиленого внеску в скарбницю матеріальних і духовних цінностей – з іншого. Щоб стати особистістю, людина повинна в діяльності, на практиці проявляти, розкривати свої внутрішні властивості, закладені природою і сформовані в ній життям і вихованням.

Виховання – головна сила, здатна дати суспільству повноцінну особистість. Ефективність виховного впливу полягає у цілеспрямованості, систематичності, кваліфікованому керівництві. Слабкість виховання в тому, що воно ґрунтується на свідомості людини і вимагає її участі, в той час як спадковість та оточення діють несвідомо і підсвідомо. Цим визначається роль, місце, можливості виховання у формуванні особи. Роль виховання оцінюється по-різному, причому діапазон цих оцінок надто широкий – від ствердження його повного безсилля і недоречності (при несприятливій спадковості та поганому впливові середовища) до визнання його єдиним засобом зміни людської природи. Істина, зазвичай, знаходиться між крайнощами. Лозунг “виховання може все”, з яким неодноразово виступала педагогіка, себе не виправдав. Вихованням можна досягти багато, але повністю змінити людину не можна. У долі людей виховання вносить різний вклад – від незначного до максимальних можливостей.

Впливаючи на розвиток людини, виховання само залежить від розвитку, воно постійно ґрунтується на досягнутий рівень розвитку. У цьому і є складна діалектика взаємовідносин розвитку і виховання як мети і засобів. Ефективність виховання визначається рівнем готовності людини до сприйняття виховного впливу, обумовленого впливом спадковості і середовища. Люди піддаються вихованню не однаково, цей діапазон широкий – від повного неприйняття до абсолютного підкорення волі вихователя.

Проблема виховання ціннісного ставлення людини до самої себе, свого “Я” привертала й привертає увагу багатьох науковців, філософів, психологів, педагогів. Низка законодавчих документів свідчить про постановку й реалізацію на сучасному етапі розвитку суспільства таких освітніх завдань, як то гуманізація освітнього процесу, переорієнтація самого суспільного розвитку на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей, що спрямовують фахівців на пошук оптимальних шляхів особистісного розвитку дитини як суб’єкта життєдіяльності, здатного шанобливо й ціннісно ставитися до себе, інших людей, навколишнього світу.

Формування ціннісного ставлення до себе є найбільш пізнім у порівнянні з іншими утвореннями особистості. У всіх видах діяльності й поведінки названі ставлення ідуть за ставленнями до ситуації, предмета й засобів діяльності, до інших людей. Лише через багато об’єктів ставлення, свідомість сама стає об’єктом самосвідомості. Потрібно накопичення досвіду багатьох подібних усвідомлень себе суб’єктом поведінки для того, щоб ставлення до себе перетворилися у властивість, яка називається рефлексивністю. Однак саме ці властивості завершують структуру особистості й забезпечують її цілісність. Вони найбільш тісно пов’язані з цілями життя і діяльності, ціннісними орієнтаціями, установками, виконуючи функцію самопізнання, самоконтролю, саморегуляції та самоорганізації особистості.

Ціннісне ставлення до себе передбачає сформованість у зростаючої особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовно-душевних та соціальних сил. Воно є важливою умовою формування у дітей та учнівської молоді активної життєвої позиції.

Ціннісне ставлення до себе включає в собі три складові:

- ціннісне ставлення до фізичного "Я";
- ціннісне ставлення до психічного "Я";
- ціннісне ставлення до соціального "Я".

Ціннісне ставлення до свого фізичного "Я" - це вміння особистості оцінювати свою зовнішність, тілобудову, поставу, розвиток рухових здібностей, фізичну

витривалість, високу працездатність, функціональну спроможність, здатність відновлювати силу після фізичного навантаження, вольові риси, статеvu належність, гігієнічні навички, корисні звички, стан свого здоров'я та турбуватися про безпеку власної життєдіяльності, здоровий спосіб життя, активний відпочинок.

Ціннісне ставлення до свого психічного "Я" передбачає вихованість у дітей та учнівської молоді культури пізнання власного внутрішнього світу-думок, переживань, станів, намірів, прагнень, цілей, життєвих перспектив, ідеалів, цінностей, ставлень. Важливо навчити зростаючу особистість сприймати себе такою, якою вона є, знати свої позитивні і негативні якості, сприяти формуванню з неї реалістичної Я-концепції, готовності та здатності до самовдосконалення, конструктивної самокритичності.

Ціннісне ставлення до свого соціального "Я" виявляється у таких ознаках: здатності орієнтуватися та пристосовуватися до нових умов життя, конструктивно на них впливати; визначенні свого статусу в соціальній групі, налагодженні спільної праці з дорослими та однолітками; вмінні запобігати конфліктам, справедливому і шляхетному ставленні до інших людей.

Характер ціннісного ставлення до себе змінюється з віком. У молодшому шкільному віці розвивається рефлексія, формується вміння оцінювати себе як предмет змін. У підлітковому віці формується прагнення до самоствердження, з'являється хворобливе переживання неуспіху, зростає роль самооцінки в регуляції поведінки. У юнацькому віці актуалізується проблема у самовизначенні, оцінці своїх здібностей і можливостей; виникає процес визначення сенсу життя та свого місця в ньому.

Важливим чинником у вихованні ціннісного ставлення особистості до себе виступає соціальне середовище, яке дає змогу покращувати та коригувати виховання школярів.

Емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе може характеризуватися різними ступенями усвідомлення, найвищим рівнем якого є чітко та повною мірою усвідомлене ставлення до себе, пов'язане з переконаннями особистості, що не суперечать її оцінці з боку інших людей; до найнижчого рівня належать: нечіткі емоційні реакції з "розмитою" оцінкою і мотивацією власної поведінки.

Узагальнена самооцінка, сформована у результаті процесу складного взаємозв'язку самооцінок окремих сторін психічного світу особистості, що виявляється у постійних пошуках людиною самої себе, власного місця в системі різноманітних людських стосунків, в актуалізації особистості на своєму внутрішньому світі, виражає міру самоповаги, впевненості у власній цінності.

Отже, у навчально-виховній діяльності педагогам слід враховувати, що розвиток особистості школяра має наслідувальний характер (на основі цієї закономірності розробляються теоретичні засади використання методу прикладу у вихованні), а людська особистість розвивається в діяльності (природні задатки людини реалізуються тільки в процесі її життєдіяльності, всебічному її розвитку сприяє залучення до різних видів діяльності), під впливом середовища (умови життя, насамперед близьке оточення, засоби масової інформації, вулиця, шкільний колектив справляють відчутний вплив на розвиток особистості школяра). Цей розвиток відбувається як результат впливу на всі сторони людської психіки (на уроці, на виховному занятті повинні бути задіяні й мислення, і увага, і пам'ять, і уява, й емоційно-почуттєва сфера). Нові риси особистості потребують нового ставлення до неї (врахування у вихованні не тільки вікових особливостей учнів, а й того, що дитина щодня збагачується знаннями, життєвим досвідом, сьогодні є іншою, ніж була вчора).

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: [підручник]. І.Д. Бех – К.: Либідь, 2008. – 848 с. С.125.
2. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання: Наук. метод. зб. / За ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 10 -12.
3. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций. – М.: Смысл, 1992. – 17 с.
4. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України.